

N. NİCOLAS AMBRASEYS & CAROLİNE F. FİNKEL, *The Seismicity Of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review, 1500-1800*, İstanbul 1995, 240 s, Eren Yayınevi.

Bilindiği gibi tarihin günümüzdeki ilgi sahası oldukça genişlemiştir. Tarih, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece siyasi olayları açıklamada kullanılan bir bilim dalı olmaktan çıkmış, toplumların sosyal ve kültürel yaşantılarını açıklamak için de çaba sarf etmeye başlamıştır. Bu özelliği bünyesinde toplamaya başlamasıyla birlikte, kardeş bilim dalı olan sosyolojinin imkanlarından faydalanarak¹ tarihsel olayların topluma olan etkilerini de açıklamayı bir görev olarak üstlenmiştir. Tarihsel bir olayın toplum üzerindeki sosyal etkilerini ortaya koymak oldukça zor bir hadisedir. Bu çalışmalar yapılırken çeşitli olaylara ilişkin veriler dikkatlice kullanılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılır. Araştırmacının bu konuda başvurduğu ilk kaynaklar hiç şüphesiz savaşlar, anlaşmalar, barışlar ve fetihler gibi siyasi olaylardır. Bu gibi hadiselerden sonra gelişen nüfus hareketleri, göçler, vergi düzenlemeleri, idari teşkilatlanmalar ve dinsel faaliyetlere bakılarak toplumun genel karakteri hakkında bir fikir elde edilmeye çalışılır. Ancak, bilgiye ulaşmak için kullanılan veriler sadece bu tip siyasi, dini veya askeri hareketlilikler değildir. Bunların yanında; depremler², büyük sel baskınları, yangınlar, salgın hastalıklar³, kuraklıklar ve kıtlıklar gibi siyasi olmayan tabii afet ve olaylar da değerlendirilerek siyasi ve sosyal yaşam açıklanmaya çalışılır⁴. Ancak, ülkemiz tarihçiliği bu konuda yeterli bilgileri ortaya çıkarabilmiş

¹ Konu hakkında daha fazla bilgi için şu eserlere başvurulabilir; Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları*, İstanbul 1995; Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, Çev. Mete Tunçay, İstanbul 1994; Theda Skocpol (Editör), *Tarihsel Sosyoloji*, İstanbul 1999; İlhan Tekeli, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Ankara 1998.

² Örneğin, 30 Ekim ve 25 Kasım 1759 tarihindeki Şam depreminde Suriye'nin büyük bölümü zarar görmüş, 30.000'i aşkın insan ölmüştür. Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850*, İstanbul 1997, s. 5-6; 1855'teki Bursa depreminde kent neredeyse tamamen yıkılmıştır. Ahmet Vefik Paşa, kentnin kalıntıları üzerinde, "yeni ve modern bir Osmanlı kenti" kurmaya çalışmıştır. Kırım Savaşı ile meşgul olan devlet için yeni bir kent kurmanın zorluğu ortadadır. Bu felaketlere ilişkin örnekleri çoğaltmak ve yüzlerce örnek vermek mümkündür. Bakınız; Béatrice Saint-Laurent, *"Bir Tiyatro Amatörü: Ahmed Vefik Paşa ve 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bursa'nın Yeniden Biçimlenmesi"*, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Ed. Paul Dumont, François Georgeon, İstanbul 1996, s. 79.

³ Örneğin; 1778'deki Veba salgınında 500 bin nüfuslu bir kent olan İstanbul, nüfusunun %20'sini kaybetmiştir. Yani, 100 bin kişi veba salgını nedeniyle ölmüştür. Felaketin büyüklüğü gayet açık olarak ortadadır. 1774 savaşının yaralarını sarmaya çalışan devletin bu kayıplarla uğradığı sarsıntının boyutlarını tahmin etmek güç değildir. Bu konuda yapılmış oldukça kapsamlı bir çalışma için bakınız, Panzac, *age*, s. 183.

⁴ Hatta güneş tutulmalarının dahi bir çok toplumun dini ve sosyal yaşantısında önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Antik Mısır'daki bilimsel ve sosyal gelişmenin Nil'in düzenli taşmalarıyla orantılı olduğunu, Mısır'ın toplumsal düzenin bu olayla yakından alakalı olduğu açıkça ortaya konulmuş bir gerçektir. Bakınız; Afet İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara 1987, s. 52, 51, 199 vd.; Mezopotamya'da halk her ay birkaç gününü, ayın hilal, yarım, dolunay gibi dönemlerini, kutlamaya ayırırdı. Bakınız; Henri Frankfort, *Uygarlığın Doğuşu*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara 1989, s. 91.

değildir. Son yıllarda doğal afetlerin tarihsel sonuçları ile ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmışsa da bu çalışmaların ihtiyaca cevap verdiğini söylemek güçtür.

Anadolu yarımadası hem jeopolitik konumu hem de coğrafi yapısı ile oldukça ilgi çekici bir özelliğe sahiptir. Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü olması ona tartışılmaz bir jeopolitik konum sağlarken, aynı zamanda doğal bir dezavantaj sağlamaktadır. Bu büyük kıtaların sıkıştırılmasıyla şekillenmiş coğrafi yapısı nedeniyle⁵, sık sık deprem gibi en yıkıcı ve insanoğlunu çaresiz bırakan bir doğal afete karşı karşıya kalmaktadır. Anadolu yarımadasının jeolojik tarihine baktığımızda şiddeti çok yüksek depremlerin sürekli olarak devam ettiği görülür⁶.

Eser, Giriş, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Ortadoğu'yu fethetmesinden sonraki tarihi hakkında kısa bir özet, çalışma yapılırken faydalanan kaynaklar ve çalışmada izlenen yöntem hakkında bilgi, daha sonra eserin esas içeriği olan kataloğa geçilerek 35-168. sayfalar arasında elde edilen bilgiler kronolojik sıraya uygun biçimde değerlendirilmiştir. Katalog çalışması sonuna, kaydedilen depremlerin iki adet listesi ve deprem olan bölgelerin basit haritaları eklenerek çalışma sona erdirilmiştir. Ancak, eserde faydalanan kaynakların yer aldığı bibliyografyanın da en az eserin içeriği kadar değerli olduğunu düşünüyoruz. Oldukça kapsamlı olan eser listesi bu konuda çalışma yapacaklara büyük rahatlık sağlayacaktır.

Eser, son ikibin yıl boyunca Doğu Akdeniz bölgesindeki deprem hareketliliğini araştıran geniş bir çalışmanın parçası olarak takdim edilmiştir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında depremle yaşamayı öğrenmesi gereken Anadolu insanı için bir an evvel Türkçe'ye çevrilmesi ve çalışmanın diğer kısımlarının da vakit kaybedilmeksizin Türk okuyucusuna sunulması gerekliliği açıktır. Yazarlar, son iki yüzyıllık deprem hareketliliği konusunda oldukça fazla kayıtlar olduğunu, ancak, kendilerinin daha az bilinen bir dönem olan 1500-1800 yılları arasında tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Ambraseys ve Finkel'in 300 yıllık bir periyotta yaptıkları çalışma Anadolu ve çevresinde depremin ne kadar sık yaşanan bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Yazarlar, tarih için kısa sayılabilecek bu zaman diliminde bir çoğu hasara yol açan 377 adet deprem kaydına ulaşabilmişlerdir⁷. Eser, kapsadığı tarihler arasında bir katalog şeklinde derlemeden ibarettir. Çok büyük depremler hariç, depremin verdiği zararlar ve sonuçlarına deyinilmemiş sadece deprem aktivitesinden bahsedilmiştir. Çalışmalar yapılırken, Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynakları da dahil olmak üzere, yerli ve yabancı bütün kronikler taranmış, bunlara ilaveten konuyla ilgili tetkik eserlerden de faydalanılarak çalışmanın eksiksiz olması için yoğun çaba sarf edilmiştir. Yapılan çalışmanın boyutları ve titizliği göz önüne alındığında yazarların bir hayli emek sarf ettiği ortadadır.

Bir fikir vermesi açısından esere göre, 1500-1800 tarihleri arasında Anadolu'daki belli başlı büyük kentlerde deprem yoğunluğu şu şekildedir⁸:

⁵ Ülkemizde yaşanan en yıkıcı depremlere yol açan Kuzey Anadolu Fay Hattını keşfeden İhsan Ketin de, ülkemizin jeolojisinin bu eski kıtaların hareketleri sonucu şekillendiğini belirtmiştir. İhsan Ketin, *Türkiye Jeolojisi'ne Genel Bir Bakış*, İstanbul Tarihsiz, s. 1.

⁶ Deprem ülkemizde etkin sonuçları olan sosyo-ekonomik bir olaydır. Son 60 yıl içinde oluşan depremlerde 60.000 can kaybı olmuş ve 334.000 ev yıkılmıştır. Depremin verdiği zararlar, bu yıllar içindeki toplam gayri safi milli hasılların % 08'i gibi önemli bir maddi kayba ulaşmıştır. Bakınız; Sinan Gencoğlu, Engin İnan, Hüseyin Güler, *Türkiye'nin Deprem Tehlikesi*, Ankara 1990, s. Önsöz.

⁷ Nicolas Ambraseys & Caroline Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review, 1500-1800*, İstanbul 1995, s. 169-178.

⁸ Ambraseys & Finkel, *age.*, s. 169-178.

İstanbul	: 145	Bursa	: 2
İzmir	: 45	Denizli	: 2
Van	: 8	Çorum	: 2
Edirne	: 6	Ankara	: 1
Amasya	: 6	Elazığ	: 1
Erzurum	: 5	Malatya	: 1
Erzincan	: 4		

Kimi depremlerin etki sahaları göz önüne alınarak günümüzde aynı boyutlardaki bir depremin nereleri etkileyebileceği konusuna yüzeysel de olsa cevap verilebilir. Örneğin, 17 Ağustos'ta tüm ülkemizi yasa boğan ve binlerce kişinin ölümüne yol açan İzmit depreminde gerek insanları gerekse yetkilileri en fazla şaşırtaan konu depremin etkili olduğu sahanın genişliği olmuştur. Oysa ki, buna benzer bir deprem 25 Mayıs 1719'da olmuş ve hemen hemen aynı büyüklükte bir sahada etkili olmuştur. Çok büyük maddi zarara yol açan ve 6.000 kişinin öldüğü depremden Yalova, Pazarköy, Karamürsel, Kazıklı, İzmit, İzmit Körfezi, Düzce ve İstanbul etkilenmiştir. Sadece, İstanbul'da 40 cami ile 27 kule yıkılmıştır. Bu etki sahasına ilaveten deprem Trakya'da da hissedilmiş ve zarara yol açmıştır. Katip Çelebi'ye göre; İzmit'te 4.000 kişi göçük altında kalarak ölmüş ve 6 cami yıkılmıştır. Depremin artçı şokları bir ay sürmüştür; kimi güçlü artçı şoklar İzmir ve Selanik'den dahi hissedilmiştir⁹. Yine, İzmit Körfezi'nde 2/3 Eylül 1754 tarihinde olan deprem özellikle İstanbul'da büyük zarara yol açmıştır. Depremin uzunluğu konusunda bir çelişki varsa da hayli uzun sürdüğü anlaşılmaktadır. Tesadüf olarak deprem, 17 Ağustos 1999'daki depremin oluş saatine çok yakın olarak 3.30 'da meydana gelmiştir¹⁰.

Eserin içeriği, günümüz Türkiye'sinde karşılaştığımız deprem türleri ve depremin verdiği zararlar ile doludur. Ancak, eserin yeterince bilinmediği veya kendisinden faydalanılmadığı ortadadır. Zira, İzmit depremi öncesi yaşanan Dinar ve Ceyhan depremleri hakkında oldukça yakın zamanlarda yapılan araştırmalarla ilgili eserleri incelediğimizde tanıtımını yaptığımız eserden faydalanılmadığı görülmektedir¹¹. Kanaatimizce bu durumun sebebi, eserin bir tarih kitabı olarak algılanmasından kaynaklanmıştır.

Doğal olarak depremler çok büyük ekonomik ve sosyal zararlar vermiş ve bunların telafi edilmesi gerekmiştir. Yukarıda tanıtımını yapmaya çalıştığımız eserdeki bir kaç olayı özetlersek; 12 Haziran 1542'de İstanbul, Edirne ve Gelibolu'yu etkileyen depremde içlerinde Sultanın sarayının bir bölümü de dahil olmak üzere çok sayıda bina yıkılmış, binlerce insan ölmüş, sayısız oranda hayvan telef olmuştur. Deprem 150 km uzunluğunda bir bölgede can ve mal kaybına yol açmıştır. Bu depremin artçı şokları da oldukça güçlü olarak hissedilmiş, artçı depremler nedeniyle de çok sayıda can ve mal kaybı meydana gelmiştir¹². 1579, Çorum-Amasya depreminde halk

⁹ Ambraseys & Finkel, *age.*, s. 104-108.

¹⁰ Ambraseys & Finkel, *age.*, s. 125.

¹¹ Bu örnekler bir eleştiri olarak verilmemiştir. Ancak, farklı bilim dallarının kendi bilim dalları dışındaki çalışmalardan yeterince faydalanmadığına dikkat çekmek maksadıyla verilmiştir. Konuyla ilgili eserler için bakınız; Ali Selçuk Biricik, Mehmet Akif Ceylan, Mehmet Ünlü, *1 Ekim 1995 Dinar Depremi*, İstanbul 1996; Recep Efe, Sefa Sekin, *27 Haziran 1998 Adana Ceyhan Depremi*, İstanbul 1998.

¹² Ambraseys & Finkel, *age.*, s. 46-47.

devletten vergilerinin affedilmesini istemiştir¹³. 17 Haziran 1583'te, 15.000 kişinin öldüğü Erzincan depremi sonrası hasarın büyüklüğü karşısında 3 yıl vergilerin toplanmaması istenmiştir¹¹.

Görüldüğü gibi, deprem veya genellersek herhangi bir doğal afet sadece coğrafik bir olay değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik sonuçları olan bir hadisedir. Tarihçilere düşen görev; bu hasarların devletin ekonomik faaliyetlerine yaptığı etki, halkın depreme yaklaşım tarzı, tespit etmek mümkün olursa deprem karşısında aldığı tavır, deprem sonrası depreme müdahale ve onarım faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgileri toplumun kullanımına sunmaktır. Bu yüzden, tarihi bir hadise ele alınırken siyasal ve ekonomik etkilerin yanında, eğer varsa çeşitli doğal afetlerin tesirleri de belirtildiği takdirde bir çok siyasal olayın sonuçlarının yeniden değerlendirilmeye tabi tutulması kaçınılmaz olacaktır.

ZAFER GÖLEN

¹³Ambraseys & Finkel, age., s. 55.

¹¹Ambraseys & Finkel, age., s.55-56.